

Антоненко Валентина Миколаївна

к. е. н., доцент, доцент кафедри
управління і фінансово-економічної безпеки
ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

valentyna.antonenko@donntu.edu.ua

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ: СИСТЕМНІ ОЗНАКИ ТА ФАКТОРНІ ПІДХОДИ

Економічна, політична, ринкова реальність, в якій функціонують сучасні підприємства, характеризується надто бурхливими, інколи стрімкими і непередбачуваними, подіями, які здійснюють найчастіше негативний вплив на їх діяльність. Тому вочевидь стає необхідною розробка і подальший розвиток підходів щодо забезпечення виживання підприємств у таких умовах та підвищення їх результативності. Ефективність їх діяльності, до речі, стає запорукою їх виживання у несприятливому середовищі.

Еволюцію наукових поглядів на вміст ефективності в історичному форматі можна знайти в роботі [1], в якій справедливо вказується, що першим (і додамо, досить професійним) варіантом дослідження ефективності є (і досі залишається) модель Дюпона. Наразі існує певний науковий внесок у цю тематику таких вчених, як-то: М. Аджавенко, А. Гречко, А. Гречухін, Г. Жулай, Н. Замкова, І. Ковальчук, Т. Косянчук, І. Кривов'язюк, І. Левчак, О.°Лозовський, Р. Майстро, М. Насонов, С. Погорєлов, О. Савицька О.°Соколов, Ю. Уткіна, О. Шляга. Вони досить ретельно й обґрунтовано, з різних позицій і за різними напрямками, досліджували проблему ефективності функціонування підприємств. Але, як нам вдається, деяким розробкам бракує застосування системності в підходах до вивчення проблеми ефективності. Мова йде про те, що досить часто деталізація у наукових дослідженнях дещо шкодить глобальності у розгляді певного явища чи процесу, що досліджується. Так, у сенсі обговорюваної теми, це пов'язано з тим, що дослідники інколи більше

переймаються локальними напрямками забезпечення ефективності (підвищення продуктивності праці, зростання матеріало- і фондівіддачі, поліпшення якості управління, випуск більш рентабельної продукції тощо), але в меншій мірі зосереджуються на системному зв'язку цих факторів забезпечення тої ефективності. Наведемо тільки декілька показових прикладів.

Узагальнення класифікаційних груп у визначенні сутності ефективності діяльності підприємства свого часу було надано у роботі [2], де зроблена досить вдала спроба зробити контент-аналіз наукових позицій щодо цього питання. Як вказують дослідники, «в самому трактуванні поняття ефективності до цього часу відсутня чітка визначеність. В середовищі вчених-економістів спостерігаються суттєві розбіжності в розумінні сутності цієї категорії, методів її суспільного обліку, критеріїв і показників» [2, с. 274].

На жаль, й досі ще бракує єдиного тлумачення, а, навпаки, – залишається плутанина в сутнісному визначенні поняття ефективності діяльності підприємств. Ба більше, в деяких випадках виникають зовсім оригінальні її тлумачення. Так, принципово не можна погодитися із класифікацією наукових підходів щодо визначення сутності ефективності, наданою в роботі Т.°М.°Левчук і І. В. Кривов'язюка; наприклад, із їх дивним методичним підходом, який має назву «суб'єктно-об'єктний», а основний зміст якого, за їх думкою, визначається продуктивністю праці [3]: не зрозумілими з цього приводу є як суб'єкт, так і об'єкт, а продуктивність праці вимірює тільки застосування робочої сили, тобто тільки одного чинника виробничої діяльності, а не результативність господарювання цілком. Крім того, варто зазначити, що виокремлення ними такого підходу, як цільовий, є також дивним, бо мета будь-якого підприємства – це отримання прибутку та зростання вартості підприємства, а не «єдність потенціалу підприємства з інноваційними процесами», як вважають цитовані автори, бо потенціал підприємства та його інноваційні процеси є не метою, а чинниками її досягнення.

Про вплив ринкового середовища (конкурентного тиску чи монополізації галузевого ринку) на рівень ефективності, йдеться, наприклад, у роботі [4].

Зауважимо, що ринкове середовище та його чинники є зовнішніми до підприємства, а тому за рахунок цих чинників воно має менше можливостей впливу на ефективність своєї діяльності. Іншими словами, у першу чергу менеджерам підприємств доцільно звертати увагу на внутрішні чинники, що можуть при успішному менеджменті забезпечити бажаний рівень ефективності діяльності підприємств. Саме якість менеджменту є основним внутрішнім чинником, що забезпечує ефективне функціонування та розвиток підприємства. Професійно це досліджується в публікації [5], де автор переймається аналізом впливу якості управління підприємством на його ефективність.

На нашу думку, більш наближеними до істинності в визначенні ефективності, є роботи [6 - 8], де автори розглядають ефективність через її зв'язок із результатом, ефектом, рентабельністю; тобто їх дослідження концентрується на головному у сутнісному вмісті ефективності. Привертає увагу змістовна класифікація наукових позицій щодо ефективності, представлена С. М. Пилипенком (традиційний підхід, що базується на моделі рентабельності капіталу Дюпона; багаточинниковий; на основі концепції управління результатами, математичний та ергонометричний підходи) [8]. Такі варіантні дослідження ефективності заслуговують на схвалення та відповідно, на – продовження їх у цьому напрямку, бо базуються на системному підході до ефективності. Системний підхід означає, що ефективність розглядаються як багатofакторна (багаточинникова) модель, в якій впливовими чинниками виступають усі інші (локальні), тобто: продуктивність праці, фондovіддача, матеріалovіддача та інш. Але, як вірно пише сам автор, «багаточинниковий підхід не став загальноvизнаним і рідко застосовується, тому що передбачає використання складних і важких для інтерпретації агрегованих індексів ефективності» [8, с. 454]. Дійсно, багаточинниковий (або багатofакторний) варіант є досить складним і наразі мало розробленим, але саме у цьому напрямку можливо дійти об'єктивності у дослідженні цієї категорії. Зважаючи на те, що чинники, на які має змогу впливати менеджмент, відносяться зазвичай до внутрішнього середовища підприємства, саме їх і необхідно брати до уваги.

Відтак, враховуючи результати наробок вчених у дослідженнях ефективності функціонування підприємств, визначимося з наступним:

- по-перше, ефективність як цілісне системне поняття, має вимірюватися тільки через рівень досягнення підприємством запланованої ним мети свого існування, якою (метою), перш за все, виступає прибуток підприємства;

- по-друге, прибуток має розглядатися у якості кінцевої мети підприємства, яка об'єднує усі напрямки, види, структурні підрозділи, сфери його діяльності тощо – у єдину систему, в якій всі елементи пов'язані між собою саме завдяки цій меті – збільшення прибутку;

- по-третє, при цьому прибуток як кількісний вимірник результатів господарювання можна використовувати для оцінки ефективності одного конкретного підприємства та за відсутності значних коливань ринку (впливу інфляції, зміни ринкової позиції підприємства тощо), тому що сам по собі прибуток є абсолютним, а не відносним, показником;

- по-четверте, тому, з урахуванням попередньо викладеного, замість прибутку для оцінки ефективності необхідно застосовувати відносні показники, якими є показники рентабельності.

Будь-які інші підходи щодо ефективності діяльності підприємств, у відриві від такої системної факторної засади, є нічим іншим, як заміна дослідження самої ефективності на вивчення впливових чинників або ж просто пов'язаних з ефективністю процесів чи показників. На прибуток (як на результуючий ефект) та рентабельність (як ефективність) практично впливають усі чинники господарської діяльності, які формують досить складну розгалужену факторну модель, тому при дослідженні ефективності підприємств необхідно вдаватися до факторного моделювання, незважаючи на його складність. Досить у простому вигляді фактору модель впливу чинників на фінансовий результат та ефективність підприємства можна показати на рис. 1.

Доречним тут буде згадати про твердження деяких науковців, наприклад: що ефективність – це продуктивність праці або ж фондовіддача (помилка полягає в тому, що збільшення продуктивності або фондовіддачі при низькій

рентабельності продукції не забезпечує ефективності); або що забезпечення ефективності досягається за рахунок зменшення витрат (а зменшення витрат може взагалі привести до випуску або меншого обсягу продукції, або до зниження її якості, а так – і прибутку).

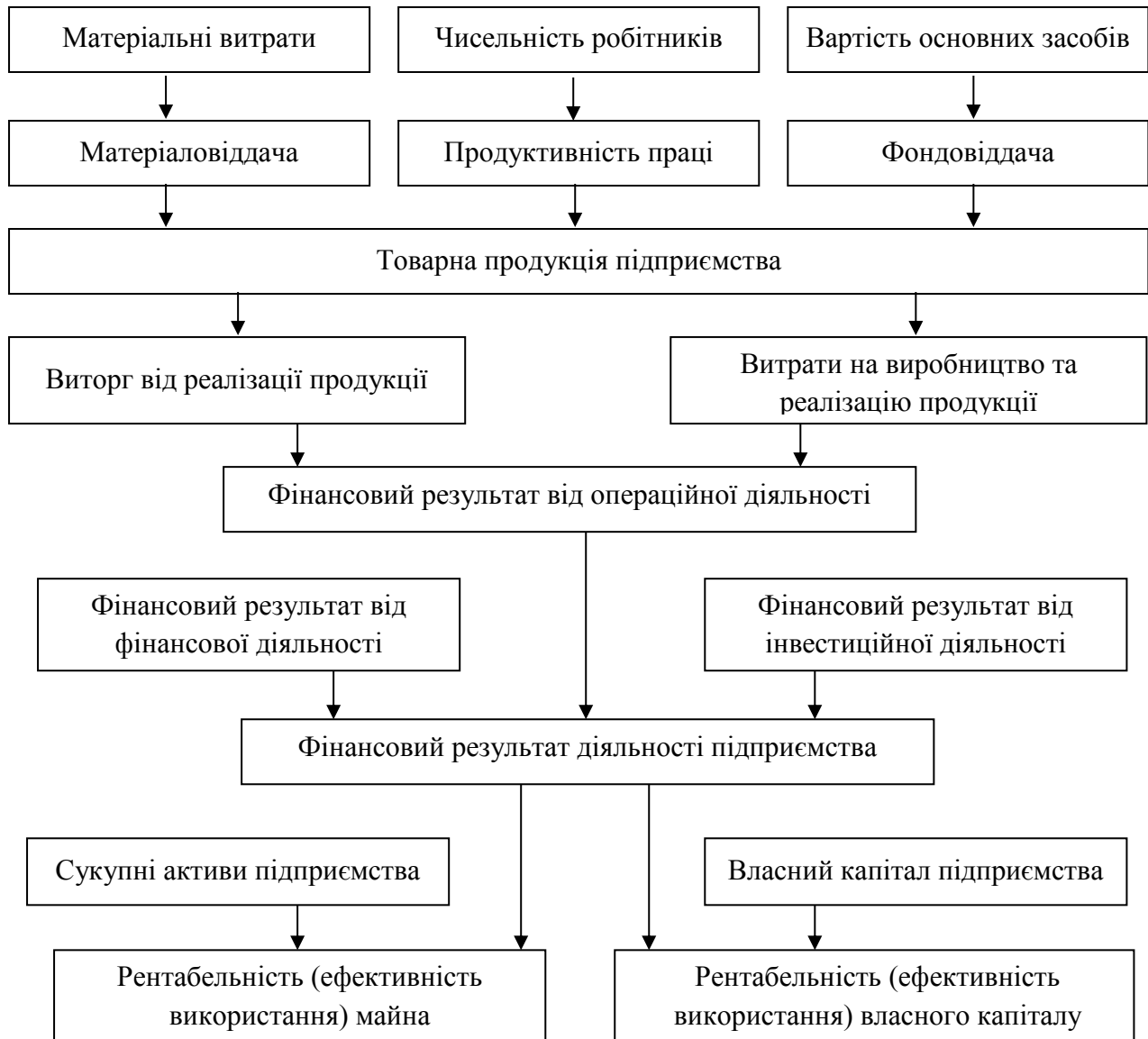

Рисунок 1 – Системна факторна модель ефективності діяльності підприємства

Отже, як підсумок, вкажемо на те, що для дослідження ефективності господарювання підприємств має використовуватися системне факторне моделювання показників рентабельності, а все інше – це тільки проміжні етапи дослідження ефективності.

Список літератури

1. Насонов М. І. Методика оцінювання управління ефективністю підприємства: теоретичні аспекти / М. І. Насонов // Ефективна економіка. 2018. DOI: 10.32702/2307-2105-2018.11.204

2. Погорелов С. М. Дослідження шляхів підвищення ефективності діяльності підприємства / С. М. Погорелов, О. В. Леденко, О. А. Матяж // Вісник НТУ «ХПІ». 2015. – № 26 (1135). – С. 76-82. Режим доступу: [vestnik_NPI_2015_26_Pohorielov_Doslidzhennia.pdf](#)

3. Левчук Т. М. Проблеми забезпечення ефективності діяльності підприємства та їх вирішення в сучасних концепціях господарювання / Т. М. Левчук, І. В. Кривов'язюк // Наук. вісник Херсонського держ. ун-ту. Серія економічні науки. 2017. – Вип. 23. Част. 2. – С. 50-53. Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2017_23\(2\)_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2017_23(2)_12)

4. Ozren R. Quantitative and Qualitative Analysis of X-efficiency in the Croatian Market / R. Ozren, S. Marinko // Contemporary economics. 2017. – Vol. 17. Issue 3. – P. 267-286. DOI: 0.5709/ce.1897-9254.242

5. Olkiewicz M. Quality improvement through foresight methodology as a direction to increase the effectiveness of an organization / M. Olkiewicz // Contemporary economics. 2018. – Vol. 12. Issue 1. – P. 69-80. DOI: 10.5709/ce.1897-9254.264

6. Гречко А. В. Оцінка ефективності виробничої діяльності підприємства / А. В. Гречко, А. С. Гречухін // Ефективна економіка. 2016. – № 1. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2016/44.pdf

7. Савицька О. М. Ефективність діяльності та управління підприємством: особливості використання теорії, методології та результативності аналітичних досліджень / О. М. Савицька, В. О. Салабай // Ефективна економіка. 2019. DOI: 10.32702/2307-2105-2019.6.55

8. Пилипенко С. М. Теоретичні засади оцінки ефективності діяльності підприємства / С. М. Пилипенко // Економіка та управління підприємствами: Миколаївський націон. ун-т імені В. О. Сухомлинського. 2016. – Вип. 10. – С. 452-456. Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/10-2016/94.pdf>